

HAMÂMCIZÂDE HÂFİZ-I MAR'AŞÎ'NİN GAZELLERİNDE KOZMİK UNSURLAR*

Fatma Gökçe KARAYILAN¹

Öz

Gökyüzü ve gök cisimleri ulaşılamaz olmaları, çevrelerinde gerçekleşen olayların sebebi olarak görülmelerinden dolayı ilk çağlardan bugüne insanoğlunun ilgisini çekmiştir. İnsanoğlu var olduğu günden itibaren yaşadığı dönemin imkânları çerçevesinde içinde bulunduğu kâinatı incelemeye ve kâinatın sırrını çözmeye çalışmıştır. Gizemi sebebiyle ilgi duyulan ve merak edilen bu kavramlar hemen her alanda kendine yer bulmuştur. Ele alınan kavramların başında felek, gökyüzü, ay, güneş, yıldızlar ve gezegenler gelmektedir. Zengin bir içeriğe sahip olan klasik edebiyatımızda da kendine yer bulan bu unsurlar, şairlerimiz ve ediplerimiz tarafından eserlerde sıklıkla işlenmiştir. Edebiyatımızda kozmik unsurlar gerçek anlamıyla kullanılmasının yanı sıra teşbih, istiare gibi çeşitli söz sanatlarıyla şairin hayal gücüne göre şekillendirilerek de kullanılmıştır. Şairlerimiz, bu unsurları çeşitli özellikleri sebebiyle arada benzerlik ilişkisi kurarak eserlerine konu etmişlerdir. Bu benzerlik ilişkisine sevgili veya sevgilinin yüzünün ay ve güneşe benzetilmesi örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra felek, çarh ise sürekli dönmesi, yüksekliği, sonsuzluğu gibi özellikleri sebebiyle çoğu zaman kötü anılmıştır. Şairler, bunun gibi kavramları farklı çağrışımlarla işleyerek eşsiz eserler vücuda getirmişlerdir. 19. yüzyılda yaşamış şairlerden biri olan Hâfız-ı Mar'aşî de bu kavramlara eserlerinde yer vermiştir. Bu çalışmayla Hâfız-ı Mar'aşî'nin gazellerindeki kozmik unsurlar tespit edilerek şairin bu unsurları nasıl işlediği örneklerle açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Hâfız-ı Mar'aşî, divan, gazel, kozmik unsurlar.

Hamâmcızâde in Hâfız-ı Mar'aşî's Gazels Cosmic Elements

Abstract

Sky and celestial bodies have attracted the attention of mankind since the early ages due to their inaccessibility and being seen as the cause of events taking place around them. Since the day mankind came into being, he has tried to examine the universe he is in and solve its secrets within the framework of the possibilities of the period he lived in. These concepts, which are of interest and curiosity due to their mystery, have found a place for themselves in almost every field. The concepts discussed include the heaven, sky, moon, sun, stars and planets. These elements, which also find a place for themselves in our classical literature, which has a rich content, have been frequently processed in works by our poets and writers. In our literature, cosmic elements are used in their real sense as well as being shaped according to the poet's imagination with various figures of speech such as simile and metaphor. Our poets have included these elements in their works by establishing a similarity relationship between them due to their various features. The likening of the moon and the sun to the beloved and the beloved's face can be given as an example of this similarity relationship. In addition, the heaven and the earth have been associated with their features such as continuous rotation, height and eternity and have often been mentioned as a reason for complaint. Poets have created unique works by processing concepts like these with different connotations. Hafiz-i Mar'ashi, one of the poets who lived in the 19th century, also included these concepts in his works. In this study, the cosmic elements in Hafiz-i Mar'ashi's ghazals will be determined and how the poet processed these elements will be explained with examples.

Keywords: Classical Turkish literature, Hafiz-i Mar'ashi, divan, ghazal, cosmic elements.

* Geliş Tarihi: 11 Mayıs 2025, Kabul Tarihi: 4 Haziran 2025

Karayılan, F. G. (2025). "Hamâmcızâde Hâfız-ı Mar'aşî'nin Gazellerinde Kozmik Unsurlar". *Âlemnümâ İnsan ve Toplum*, 2 (2), 45-56.

¹ KSÜ, Kahramanmaraş, Türkiye, 11gokcekarayilan11@gmail.com, ORCID: 0009-0001-3155-3658.

GİRİŞ

Kozmik âlem, sırrı hâlâ tam olarak keşfedilememiş gizemli bir unsurdur. Bu nedenle kozmik âleme her dönemde hayranlık duyulmuştur. İnsanlığın ilk çağlarından itibaren kâinat, gökyüzü, gök cisimleri ulaşılmaz olmaları sebebiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. İnsanlar, yaşadıkları dönemin şartları altında bu unsurları incelemeye çalışmışlardır. Olağanüstü görünen gökyüzü kutsal kabul edilmiştir. İslamiyet'ten önceki Gök Tanrı inancı da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Gökyüzü Türkler başta olmak üzere neredeyse her toplum için kutsal sayılmıştır. Çünkü gökyüzü en yüksektir ve en yüksek olmak doğal olarak tanrılara ait olabilecek bir özelliktir. Güneş, ay ve yıldızları da içine alan gökyüzü yüce, sonsuz ve güçlüdür. Gök bu nedenlerden ötürü kutsal kabul edilmiştir (Emeç, 2019, s. 89-90).

Kozmik unsurlar insanların günlük yaşamına etki etmektedir. Bu kozmik unsurlar içinde insanların yaşamına en çok etki eden güneştir. Gece ve gündüzü belirlemesi, mevsim değişimlerine katkı sağlaması güneşin etkilerinden bazılarıdır. Ayrıca eskiden gün içerisinde zamanı belirleme noktasında güneşin gökyüzündeki konumundan faydalandığı da bilinmektedir. Güneşten sonra bahse konu olması gereken bir diğer kozmik unsur ise aydır. Ay da en az güneş kadar günlük yaşamımıza etki eder. Bu etkinin en çok görüldüğü durum takvim oluşumudur. Hicri takvim ayın döngüsel hareketlerinden faydalanarak oluşturulmuştur. Ramazan ayının başlangıcı hilalin görülmesiyle belirlenmektedir. Ayrıca dinî bayramlarımızın belirlenmesinde de ay takvimi esas alınmaktadır. Güneş ve ay gibi yıldızlar da günlük yaşama etki eden kozmik unsurlardır. Pusulanın icat edilmediği zamanlarda kutup yıldızı ya da diğer adıyla kuzey yıldızına bakılarak yön tayin edilmiştir. Bu yöntem günümüzde de zaman zaman kullanılmaya devam etmektedir. Gökyüzünde görülen bazı doğa olaylarının insanlar tarafından farklı anlamlandırıldığı da olmaktadır. Bu anlamlandırma sonucu ortaya çıkan davranışların bir ritüel hâlinde devam ettirildiği görülmektedir. Bunun en yaygın örneği olarak doğal bir olay olan yıldız kaymasını gören kişilerin dilek tutmasını verebiliriz.

Kozmik unsurlar her alanda çalışan insanların ilgisini çekmektedir. Araştırmacılar, kendi alanının gerektirdiği yönleriyle bu kavramları incelemiş ve bir açıklama yapmaya çalışmıştır. Bilim insanları, astrologlar, şairler bu unsurlara farklı açılardan yaklaşmışlardır. Kozmik unsurların oluşumu, unsurlar üzerinde gerçekleşen değişiklikler, bazı doğa olaylarının (ay tutulması, güneş tutulması gibi) gerçekleşeceği zamanların tahmin edilmesi gibi konular bilim insanların çalışma alanıdır. Astrologlar, daha çok bu kozmik unsurların -özellikle de gezegen ve yıldızların konumunun- insan psikolojisine ve davranışlarına olan etkisiyle ilgilenir. Şair ve yazarlar ise bu unsurları ve özelliklerini bazen gerçek bazen mecaz anlamlarıyla eserlerine konu etmiştir.

Edebiyat, kozmik unsurların en yaratıcı şekliyle kullanıldığı alanlardan biridir. Divan edebiyatında da en çok başvuru alanı arasında bulunmaktadır. Ay, güneş ve yıldızlar zaman zaman şekli, zaman zaman ise parlaklığı gibi özellikleriyle eserlerde ele alınır. Divan şairlerinin çokça kullanmayı tercih ettiği bir diğer kozmik unsur ise gökyüzüdür. Gökyüzü anlamına gelen birçok kelime vardır ve bunların başında felek, çarh, asuman, sema gibi kelimeler gelmektedir. Pek çok şair, bu kavramları çeşitli söz sanatlarıyla farklı çağrışımlar uyandıracak şekilde kullanarak eserlerinde işlemiştir. Bu şairler arasında Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'âşî de bulunmaktadır. Divan edebiyatı geleneğiyle yetişmiş bir şair olduğu eserlerinden anlaşılan Hâfız-ı Mar'âşî, divanında kozmik unsurlara da yer vermiştir. Eserlerinde işlediği kozmik unsurları klasik Türk şiiri anlayışına uygun olarak ele almıştır. Bu çalışmada öncelikle Hâfız-ı Mar'âşî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiş daha sonra şairin gazelleri kozmik unsurlar açısından incelenmiş ve örnek beyitler verilmiştir.

HAMAMCIZÂDE HÂFİZ-I MAR'AŞÎ HAYATI EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Hayatı

Hâfız-ı Mar'aşî, günümüze yakın bir devirde yaşamasına rağmen kaynaklarda hakkında hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Şair hakkında bilgi veren kaynaklar kendi eserleridir. Hâfız'ın adı divanının nüshalarında "Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'aşî" ve "Mar'aşî Hamamcızâde Hâfız Halîl Efendi" olarak kayıtlıdır. Bu kayıtlardan şairin asıl adının Halîl, kendisinin Maraşlı ve Maraş'ta Hamamcızâde diye anılan bir aileden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca mahlasının Hâfız olduğu da divanının başındaki Dîvân-ı Hâfız-ı Mar'aşî terkiibinden anlaşılmaktadır. Şair, divanının istinsahı ile alakalı yazdığı manzum bir mektupta hafız-ı Kur'an olduğunu söylemektedir. Doğum ve vefat tarihleri kesin olarak bilinmeyen şairin yaşadığı dönem, divanındaki tarih manzumelerinden anlaşılmaktadır. Hâfız Dîvânı'ndaki 1277/1860-61 senesini gösteren tarihler şairin 19. yüzyılın ikinci yarısında hayatta olduğunu belgeleyen şiirlerdir. Hâfız'ın bu tarihten sonra ne kadar yaşadığı bilinmemektedir (Alıcı, 2021, s. 119-120).

Edebî Şahsiyeti

19. yüzyıl divan şairlerinden olan Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'aşî, klasik Türk şiirinin dünyasına vâkıf, birikimine sahip ve lügatine hâkim bir şairdir. Şairin şiirlerinde ayet ve hadislerden iktibaslar yapması, Farsça gazel yazması, tarihler düşürmesi onun hem dinî hem de edebî birikime sahip olduğunu göstermektedir. Bütün şiirlerinde divan şiiri nazım şekillerini ve aruz veznini başarı ile kullanan Hâfız, özellikle gazel nazım şekliyle güzel şiirler yazmıştır (Alıcı, 2010, s. 25).

Hâfız'ın edebî şahsiyeti ve kabuller dünyası tabii olarak şiirlerine yansımıştır. Hâfız, sağlam inanç sahibi bir insandır. İslami değerlere sahip ve saygılı bir şairdir. Şiirlerinde Hz. Peygamber ve dört halifeye muhabbetini açık olarak ifade etmektedir. Bununla birlikte şair, aşk derecesinde Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam'ı sevmektedir. Hâfız, şiirlerinde bu tasavvufî neşvenin yanı sıra dünyevi aşkı da terennüm etmiştir. Hâfız'ın âşıklığı, dünyevi aşktan dinî-tasavvufî aşka uzanmaktadır. Bu durum şairin aşk anlayışında dalgalanmalar olduğunu göstermektedir (Alıcı, 2021, s. 120-121).

Eserleri

Hâfız-ı Mar'aşî hakkında bilgi edindiğimiz kaynaklar kendi eserleridir. Özellikle şairin divanı bu bağlamda çok mühimdir. Hâfız'ın biri manzum ikisi de mensur olmak üzere üç eseri bulunmaktadır. Eserleri içerisinde en önemlisi divanıdır. Şairin Divan'ı klasik divan tertibine uygun olarak yazılmış mürettep bir divandır. Bu eserin biri İstanbul, ikisi Kahramanmaraş'ta bulunan üç nüshası vardır. Diğer eseri ise Heftde Kemer Beste'dir. Hacı Bektaş Veli'nin kaleme aldığı Türkçe mensur bir vasiyetnamedir. Hâfız-ı Mar'aşî'nin üçüncü eseri Velâyetnâme adını taşımaktadır. Bu eser Hacı Bektaş Veli'nin mensur velâyetnâmesidir (Alıcı, 2017, s. 36).

GAZELLERDE YER ALAN KOZMİK UNSURLAR

Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'aşî'nin divan şiirinin duygu ve düşünce dünyasına hâkim bir şair olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Şair, eserlerinde kozmik unsurları da divan şiirinin mazmun anlayışı çerçevesinde kullanmıştır. Hâfız-ı Mar'aşî'nin gazellerinde kozmik unsurlardan sıklıkla faydalandığı görülmektedir. Şair, şiirlerinde en çok felek kavramı üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra eflâk, gerdun, cihan, mah, mihr, afıtâb gibi daha pek çok kozmik unsurlara da gazellerinde yer verdiği görülmektedir. Şairin gazellerinde tespit edilen kozmik unsurlar şöyledir:

1. Gökyüzü (Felek-Âsûman-Semâ-Çarh-Gerdûn-Fezâ-Arş-Gök-Eflâk)

Divan şiirinde en sık karşılaşılan mazmunlardan biri olan gökyüzü, eserlerde daha çok felek kelimesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında daha pek çok kelime gökyüzü anlamında kullanılmaktadır. Bunların başında asuman, arş, sema, çarh, gerdun gibi kelimeler gelmektedir.

Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncusu da cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en yüksek felektir. Dokuz kat olan feleğin gezegenleri ve sabit yıldızları içinde barındıran sekiz katı tek bir yöne farklı hızlarla dönmektedir. Dokuzuncu olan en yüksek felek ise bu yönün tam tersi yönünde dönerek diğer sekiz feleği de kendi istikametinin tersine dönmeye zorlamaktadır. Dokuzuncu feleğin bu tersine dönme özelliğinden dolayı kaderi etkilediğine inanılmıştır. Bu nedenle felek edebî eserlerimizde en çok dönek olması yönüyle ele alınmıştır. Dokuzuncu feleğe kadar her şey yolunda giderken bu katta aksi yönde bir dönüşün olması, ters giden durumların sebebi olarak görülmüş ve olumsuz durumlardan felek sorumlu tutulmuştur (Pala, 2002, s. 159).

Felek, edebî metinlerde insanın bahtını, talihini ve kaderini temsil edecek şekilde kullanılmıştır. Şairler genellikle yaşadığı kötü olaylardan dolayı feleği suçlamışlardır. Hâfız-ı Mar'âşî'nin gazellerinde yirmi sekiz beyitte felek kelimesi geçmektedir. Bu bakımdan şairin gazellerinde en çok kullanılan kozmik unsur felektir. Hatta Hâfız-ı Mar'âşî'nin felek redifli bir gazeli de mevcuttur. Felek kelimesinin çoğulu olan eflâk kelimesi de bir beyitte kullanılmıştır. Yine gökyüzü manasına gelen çarh kelimesi on bir beyitte, gerdun kelimesi beş beyitte, feza kelimesi dört beyitte, arş kelimesi üç beyitte, asuman kelimesi iki beyitte, sema kelimesi ise bir beyitte zikredilmiştir.

Divan edebiyatında âşık sürekli acı çeker ve rahat edemez. Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'âşî de beyitlerinde klasik bir âşık tablosu çizerek bu durumdan dertli olan âşığı anlatır. Âşık, ahları ve feryatlarıyla yardım ister ve çektiği acıların sebebi olarak gördüğü feleğe seslenir. Bu acılı durumdan feleği sorumlu tutar:

Bî-karârım aşk ile bir lahzâ râhat yok bana
Âh u nâlem ey felek bir âsûman itdin meded (Alıcı, 2010, s. 169)

Sevgili, âşığa hiç yüz vermez, âşığın çektiği acıları umursamaz. Âşığın yalvarışları, yakarışları ne kadar yüksek olsa da sevgili onu görmez, duymaz. Âşığın ahı, arşa kadar yükselirken bile yine sevgilisi onun bu durumuna kayıtsız kalır:

Tâ çıkardı tıfl-ı dil arşa sadâ-yı âhını
Zülf-i târumâr-ı yâre n'eylesün ber-dârdır (Alıcı, 2010, s. 173)

Bir gülün sevdâsıdır âşüfte-hâl eyler meni
Tâ çıkar eflâke her dem nagme-sâzın gulguli (Alıcı, 2010, s. 253)

Felekten ve zamandan yakınmak edebiyatımızın vazgeçilmez unsurlarındandır. Felek dönektir, ayrılık getirir. Felek, âşık mutluyken hile yaparak onu ayrılık tasasına düşürür. Dönen felek âşığa oyunlar eder. Onun neşesini alır, yerine ayrılık acısı verir. Âşık, felek nedeniyle sevgilisinden ayrı düşer:

Gör ne reng itdi yine bu çarh-ı keç-gerdân baña
Aldı şâd-ı gönlümü virdi gam-ı hicrân bana (Alıcı, 2010, s. 157)

Hâfız bir beytinde sema ve feleği, işret meclisinin yapıldığı bir yer olarak betimlemiştir. Bu durumda gökyüzü türlü çalgılar çalınan, içkiler içilen bir meclis olarak da tasavvur edilmiştir.

Kuruldu meclis-i câm-ı Cem ü Cemşîd her suda
Semâ eyler felek çeng ü rebâb u ney sadâsından (Alıcı, 2010, s. 232)

Felek âşığı gama, kedere mahkûm etmektedir. Bu durum âşığın acılar içinde kalmasına sebep olmaktadır. Hatta bu ayrılık acısı o kadar kötüdür ki âşığımız bu acıyı yaşamak yerine ölmeyi tercih edecek duruma gelmiştir:

Hâfızâ sahbâ-yı zehr-âmîz-i hicri sunmadan
Virse yeg gerdûn ecel peymânesin ol dem bana (Alıcı, 2010, s. 158)

Her zamân bir gamla gönlüm pür-melâl eyler felek
Cevr-i bu-pâyân-ı hemle bu mecâl eyler felek (Alıcı, 2010, s. 206)

2. Seyyareler- Gezegenler

Seyyareler kozmik unsurlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Şairlerin eserlerinde sıklıkla ele aldıkları kavramlardan biridir. Dokuz kat olan feleğin ilk yedi katı seyyarelerden meydana gelmektedir. Ayrıca seyyarelerin insanlar üzerinde bazı etkileri olduğuna da inanılmaktadır.

İlmü'n-nücum, gezegenlerin durumuna göre gelişen bir astronomi ilmidir. Bu ilim ilk defa Babil'de yıldızlara tapan Nebatiler tarafından ortaya çıkmıştır. Yıldızlar ilminin esasını yedi seyyare ve on iki burç oluşturmaktadır. Buna göre her insan, hayvan, bitki ve maden bir yıldızın etkisi altındadır. Seyyarelerin her birinin ise duygu, huy, ahlak ve sağlık üzerinde farklı etkileri vardır (Pala, 2002, s. 243).

İlm-i Tencim adı verilen ilme göre seyyarelerin bir kısmı uğurlu bir kısmı uğursuzdur. Çeşitli medeniyetlerde (Babil, Arap, Roma vb.) yer alan düşüncelerle gelişen gök cisimlerinin özellikleri ve etkileri hakkındaki fikirler ve görüşler Doğu edebiyatlarını da etkilemiş ve şairler şiirlerinde malzeme olarak kullanmışlardır. Her bir seyyarenin kendine ait rengi, günü, madeni ve mesleği vardır (Aydın, 2020, s. 31).

2.1. Ay (Mâh-Kamer-Hilâl-Bedr)

Sevgilinin güzelliğini mübalağa yaparak anlatan şairlerimiz seyyareler arasından en çok ay ve güneşten yararlanırlar. Ay; parlaklığı, geceyi aydınlatması ve şekli yönüyle şairlerin rağbet gösterdiği bir kozmik unsurdur. Ay, ışığını güneşten alması, dünyanın etrafında dönmesi, zaman zaman önünü bulutların kapatması, karanlığı aydınlatan bir ışık olması yönüyle eserlerde kendine yer bulur. Ayın otuz günlük süreçte farklı şekillerine şahit olunur. Hilal, yeni doğmuş aydır ve sevgilinin güzelliğine güzellik katan kaşı da şekil itibarıyla hilale benzetilir. Ayın dolunay hâli ise yuvarlak ve parlaktır. Sevgilinin yüzü de bu gibi özelliklere sahip olduğu için dolunaya benzetilir. Ayın şekil değişikliği ise zaman hesaplamada bize yol gösterici olmaktadır.

Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'âşî'nin gazellerinde ay; on beş beyitte mah, bir beyitte hilal olarak geçmektedir. Şair sevgilinin güzel yüzünü ay ile kıyaslanmaktan kendini alamaz ve her durumda sevgilinin yüzünü daha üstün, daha parlak, daha güzel görmektedir. Aşağıda örnek olarak verilen bir beyitte şair sevgilinin yüzünün güzelliği, parlaklığıyla ayın parlaklığını kıyaslamaktadır. Sevgilinin yüzünün güzelliğini ve parlaklığını görünce güneşin ve ayın bir öneminin kalmadığını düşünmektedir. Sevgilinin yüzündeki peçe alınıp cemalinin parlaklığı ortaya çıkınca felek ay ve güneşinden vazgeçmektedir. Ay kavramı şairin eserlerinde farklı hayal gücü ve tasvirlerle çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

Mihr-i âlem-tâb-ı hüsnünden nikâb alsan eger
Nüh felek mâhın atup hurşid-i enverden geçer (Alıcı, 2010, s. 175)

Kaş, şekil itibarıyla yeni aya yani hilale benzetilmektedir. Şair hilalin görülmesiyle bayramın başlayacağı bilgisini de sevgilinin kaşıyla ilişkilendirerek ifade etmiştir. Aşağıdaki beyitler bunlara örnektir:

Kadd-i dil-cu hüsn-i zîbâ nâzenin ebru hilâl
Hatt-ı gül-gun kâmet-i bâlâ da bin gelmiş gelür (Alıcı, 2010, s. 182)

Rûzedâr-ı câme hemçün mâh-ı nev ebrûların
Gösterüp tâ vâsıl-ı bayrâm idüpdür mug-peçe (Alıcı, 2010, s. 243)

2.2. Güneş (Şems-Hûrşîd-Âfitâb-Mihr)

Gökyüzü denilince akla ilk gelen kavramlardan biri olan güneş, klasik Türk şiirinde gökyüzündeki belirginliği, parlaklığı, dünyayı aydınlatması, ayın ışığını güneşten alması gibi özellikleriyle eserlerde işlenmiştir. Güneş, genellikle sevgilinin yüzünün güzelliğini övmek için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra eserlerde övülen kişinin cömertliğini, elinin bolluğunu da betimlemek için kullanılmıştır.

Hâfız-ı Mar'âşî'nin gazellerinde güneş, dört beyitte âfitab, sekiz beyitte mihr, bir beyitte hurşid kelimeleriyle zikredilmiştir. Şair dünyamızı aydınlatan güneş ile âşığın dünyasını aydınlatan sevgilinin yüzünü sık sık kıyaslamıştır. Sevgilinin yüzüğünün ışığı, âlemin yolunu aydınlatmaya yeterlidir. Bu nedenle güneşin ışığıyla kıyaslandığında sevgilinin yüzü daha parlak bulunmaktadır:

Âlem-i târîk-i ruy-ı pertevinden tâb iden
Âfitâb-ı tal'atı enver de dersen işte bu (Alıcı, 2010, s. 234)

Ayrılık, âşığın başına gelen en kötü olaylardan biri olarak tasvir edilir. Ayrılık vuslat ile son bulur. Hâfız, bir beytinde bu konuyu kozmik unsurlarla anlatmak istediğinde ayrılığı buluta, güneşi de vuslata benzetir. Buluta benzetilen ayrılık aradan çekilince vuslatın güneşi parlar. Sevgilinin güzelliğinin güneşi de âlemi süsler ve parlatır:

Sil sehâb-ı hecri vaslın mâh-tâbı parlasun
Âlem-ârâ ol ki hüsnün âfitâbı parlasun (Alıcı, 2010, s. 230)

Bazı beyitlerde birden fazla kozmik unsurun bulunduğu görülmektedir. Bu durum beyit içerisinde kullanılan kelimeler arasındaki tenasüp ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Aşağıda örnek olarak verilen beyitte mihr kelimesinin yanı sıra ziya ve dehr kelimeleri de kullanılmıştır. Beyit, Hz. Muhammet'in varlığının dünyaya ışık kaynağı olduğu düşüncesini dile getirmektedir. Güneş, olumlu özellikleri ve hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olması dolayısıyla övgü beyitlerinde yani methiyelerde sıklıkla kullanılan bir kozmik unsurdur. Bu beyitte de Hz. Muhammet'i övmek için kullanılmıştır:

Ziyâsı mihrin ey sâhib-nübüvvet enverindendir
Bu sıhhat dehre çün mihr-i muhabbet kişverindendir (Alıcı, 2010, s. 179)

Hâfız-ı Mar'âşî kozmik unsurları kullanırken tasavvufî öğelerden de yararlanmıştır. Şair bir beytinde gönül evinin feyiz güneşinin parlaklığından ışık bularak aydınlandığını dile getirmiştir:

Hâne-i dil tâb-ı mihr-i feyzden bulup çerağ
Nûş-ı câm-ı aşk idüp rindâne-i aşk olmuşuz (Alıcı, 2010, s. 191)

2.3. Dünya (Dehr-Cihân)

Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'aşî'nin gazellerinde dünya için on yedi beyitte cihân, iki beyitte dehr kelimesi kullanılmıştır. Dünya, içinde yaşam olduğu bilinen tek gezegendir. İslami anlamda ise bizim sınav olarak gönderildiğimiz ve mükâfatını ahirette alacağımız geçici bir misafirhanedir. Dünya üzerinde bize sınav olarak sunulan birçok güzellik vardır. Hâfız-ı Mar'aşî de aşağıda örnek olarak verilen beyitte bu durumu ele almıştır. Hayranlık uyandıran bu güzelliklere kanmamak gerektiğini belirtir. İnsan, misafir olarak geldiği bu dünyanın fena hâlini fark etmez ve güzelliklerine kapılarak büyülenir. Şair, tanınmış ressam olan Mânî ve Bihzâd'ın bile bu güzellikler karşısında hayran olduğunu ifade eder:

Ne zînet virdi meşşât-ı ezel bu pîre-zen dehre
Niçe Mânî ile Bihzâd olur hayrân bu esrâra (Alıcı, 2010, s. 240)

Şair, gazellerinde dünya anlamına gelen cihan kelimesini kullanmayı daha çok tercih etmiştir. Klasik Türk edebiyatı şiir geleneğinin örneklerini veren Hâfız, bu beyitlerde cihan kelimesini genellikle tasavvufî şekilde ele almıştır. Şair vahdet-i vücud anlayışını dile getirdiği bir gazelinde cihan kelimesini şöyle kullanmıştır:

Cümle zerrât-ı cihânın feyzi bizden neşr olur
Her nefesde zikr ü fikr-i a'zam-ı esmâsiyuz (Alıcı, 2010, s. 193)

Cihan kelimesinin zikredildiği başka bir beyitte ise Kerbela olayının hatırlatıldığı görülmektedir. Şair, Muharrem ayının hüznü ve matemle özdeşleştiğini vurgulayarak gönlüne bu yasa ortak olup feryat etmesini ve gözyaşlarıyla cihana tufan gibi bir sel akıtmasını söylemektedir:

Muharrem mâh-ı matemdir gel ey dil eyle efgânı
Cihâna eşk-i çeşminle revân it seyl-i tufânı

2.4. Müşteri-Jüpiter

Müşteri, yedi seyyar yıldızdan biridir. Sa'd-ı ekber yani büyük uğurludur. Feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinir. Yeri altıncı gök olan bu yıldız Bircis de denilir. Güzelliği ve saadeti kendisi için satın aldığından bu yıldız Müşteri adı verilmiştir (Pala, 2002: 357; Onay, 2004: 501). Satın aldığı güzellik ve saadetten dolayı uğurlu, parlak ve güzel olmuştur ve bu yönüyle beyitlerde yer almaktadır. En büyük ve parlak yıldız olan Müşteri, genellikle övgülerde kullanılır. Müşteri kelimesi Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'aşî'nin gazellerinde bir beyitte bulunmaktadır:

Müşteri hükmünde her dem tâli'-i bed-hâhlar
Hâfızın kesb-i nuhûset eylemekde zühresi (Alıcı, 2010, s. 244)

2.5. Zühre-Venüs

Nâhîd, Çobanyıldızı, Venüs, sad-ı asgar (küçük kutluluk) sayılır. Üçüncü felek Zühre'ye aittir. Efsaneye göre Zühre İranlı, çok şuh ve güzel bir kadıymış. Hârut ve Mârut adlı meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenerek göğe çıkmıştır. Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs işte budur (Pala, 2002: 507). Minyatürlerde elinde musiki aletiyle tasavvur edilmesi ve tesir ettikleri kişilerin müzik kabiliyetinin olması dolayısıyla edebiyatta

eğlence meclislerinin anlatıldığı yerlerde genellikle Zühre elinde bir çalgı aletiyle tasvir edilir. Müzikle ilişkisinden dolayı Zühre aynı zamanda feleğin çalgıcısı olarak da görülür (Yılmaz ve Köse, 2024: 131). Şiirlerde güzellik, aşk, şarkı gibi unsurlarla birlikte ele alınır. Hâfız-ı Mar'âşî'nin gazellerinde zühre bir beyitte zikredilmiştir. Müşteri ile aynı beyitte zikredilen zühre uğur kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Şair düşmanlarının talih yıldızının müşteri gibi büyük olduğunu kendi talih yıldızının ise uğursuzluk elde etmeye çalıştığını ifade eder. Beyitte müşteri yıldızının büyük uğurlu, zühre yıldızının küçük uğurlu kabul edilmesi işlenmiştir:

Müşterî hükmünde her dem tâli'-i bed-hâhlar
Hâfızın kesb-i nuhûset eylemekde zühresi (Alıcı, 2010, s. 244)

3. Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri (Kevkeb-Necm-Encüm-Ecram-Ahter-Sitâre)

Yıldızların kozmik unsurlar arasında çok önemli bir yeri vardır. Yeryüzünde olumlu ve olumsuz durumlar yaşayan insanoğlu, bu durumu açıklamak için kozmik unsurları kullanır. Kullandığı kozmik unsurların başında da yıldız ve yıldız kümeleri ve bunların gökyüzündeki konumu gelmektedir.

İslam dininde günah sayılmasına rağmen ilm-i nücûm denilen astroloji vasıtasıyla özellikle yıldızların hareketlerinden yola çıkarak yeryüzündeki birtakım olaylar ve insanların başına gelen iyi veya kötü durumlar için açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Buna göre dokuzuncu gök dönerken diğer felekleri ve dolayısıyla yıldızları da beraberinde döndürür. Bu sayede yıldızların birbirine yaklaştığı ve uzaklaştığı olur. Bazen de bir burçta birleştikleri olur. Eski astronomi telâkkisine göre bu durum, insanların kaderine tesir eden bir olay olarak yorumlanırdı (Yekbaş, 2009, s. 1147).

Beyitlerde genellikle yıldız, kevkeb, nücüm, ahter ve sitâre adlarıyla yer alan yıldızlar ışıklı oluşları, çoklukları, gökyüzünde oluşları ve çok küçük görünüşleri gibi daha birçok hususiyetleriyle gerçek manada kullanıldıkları gibi değişik hayallere de konu olmuşlardır (Deniz, 1992, s. 109) Hayaller edebî metinlerde sanatlarla zenginleştirilerek ele alınmıştır. Yıldızların sahip olduğu farklı özellikler de hayal ve edebî sanatla birleşerek edebiyatımızda sıkça işlenmesini sağlamıştır. Teşbih, tenasüp, mübalağa, istiare kullanılan sanatlardan bazılarıdır. Beyit içerisinde kevkeb, necm, encüm, ahter kavramları tenasüp ilişkisi dolayısıyla genellikle gökyüzü anlamına gelen felek, çarh, asuman gibi kelimelerle bir arada kullanılır.

Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'âşî'nin gazellerinde encüm kavramına iki beyitte, kevkeb kavramına bir beyitte rastlanmaktadır. Şair, bu beyitlerin birinde kendisine seslenerek yüce burçtaki yıldızların Allah'ın birliğine işaret ettiğini söylemektedir. Bu beyitte felek kavramı ise diğer beyitlerin genelinde karşılaştığımız olumsuz tavrın aksine güzel anılarak hidayet yolunun rehberi ve Allah'ın Rahman isminin mazharı olarak görülmektedir:

Encüm-i evc-i alâyı zât-ı vahdet Hafızâ
Rehber-i râh-ı hidâyet mazhar-ı Rahmân felek (Alıcı, 2010, s. 265)

Şair, Medh-i Resûl başlıklı gazelinin bir beytinde dokuz feleğin Hz. Peygamber'in şevkiyle döndüğünü ifadeyle yıldızları da onun çarhı süsleyen mücevherli tacı olarak düşünmüştür:

Bu âlî nüh-felek devri senin şevkinle her dem
Bu ziyet çarha encümle mücevher efserindendir (Alıcı, 2010, s. 179)

Yıldız anlamını karşılayan kelimeler her zaman olumlu bir şekilde beyitlerde yer almaktadır. Aşağıda verilen beyitte şair, feleğin talihini her geçen gün yerle bir ettiğini dile getirmektedir. Kara bahtının yıldızının ve talihinin yavaş yavaş sönmelerini ve azalmasını ise bu durumun sebebi olarak görmektedir:

Hâksâr itdi felek günden güne ikbâlimi
Kevkeb-i baht-ı siyâh u tâli'im kem kemlenür (Alıcı, 2010, s. 176)

4. Burçlar

İlm-i ahkâm-ı nücûma esas olan yedi seyyare ile on iki burçtur. Bu ilimle meşgul olanlara göre her insan hatta hayvan, nebat ve maden bile yıldızların tesiri altındadır. Seyyarelerin her biri ahlak, tabiat, hissiyat ve sıhhat üzerinde etkilidir ve her birinin delalet ettiği renk ve hususiyet farklıdır (Işıkhan, 2014, s. 111). Geçmişten bugüne insanların ilgisini çeken unsurlardan biri olan burçlar, edebiyat alanında da kendine yer bulmuştur. Güneşin yıl boyunca yaptığı hareketlerden on iki burç ortaya çıkmıştır. Bu nedenle genellikle eserlerde burç ve güneş (mîhr, şems) kelimeleri bir arada kullanılır. Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'aşî'nin gazellerinde iki beyitte burç kavramından söz edilmektedir.

Şeref burcu, gezegenlerin en güçlü konumlarındaki burç olarak kabul edilmektedir. Bu durum Hâfız'ın gazellerinde de kendine yer bulmuştur. Şair, bu beyitte dua ediyor gibi görünmektedir. Gazeli okuyanların güneşinin en güçlü konumda doğması ve dileğinin sürekli olarak kabul edilmesi temenni edilmektedir:

Tulu' itsün şeref burcunda mihri
Murâdın dem-be-dem irsün kemâle (Alıcı, 2010, s. 241)

Burç kavramı talihi etkilemesi sebebiyle felek ile birlikte ele alınabilmektedir. Beyitte de bu durumun bir örneği görülmektedir. Şair, ümit güneşinin dileklerin kabul edildiğine inanılan uğurlu konumda doğması durumunda bile feleğin onu daha ılık saçmadan batmaya yaklaştıracığını söylemektedir:

Mîhr-i ümmîd itse burc-ı matlab üzre ger tulu'
Pertev-efzâ olmadan kurb-ı zavâl eyler felek (Alıcı, 2010, s. 206)

5. Diğer Kozmik Unsurlar (Ebr-Ziyâ-Pertev-Zulmet-Sâye)

Güneş, ay, gökyüzü, yıldızlar gibi kozmik unsurların dışında kalan kavramlar bu başlık altında incelenebilir. Pertev ve ziya ılık anlamında, saye gölge anlamında, ebr ve sehab bulut anlamında ve zulmet karanlık anlamında kullanılmaktadır.

5.1. Işık (Ziyâ-Pertev)

Ziya, pertev, nur kelimeleri ılık anlamına gelmektedir. Bu sözcükler, genellikle ay, güneş mazmunlarıyla birlikte sevgilinin yüzünü betimlemek için kullanılmaktadır. Hâfız-ı Mar'aşî'nin gazellerinde dört beyitte ziya, dört beyitte pertev kelimesine rastlanmıştır. Işık ve aydınlığın en başta gelen kaynağı güneş, ay ve yıldızlardır. Bunlardan başka ateş, berk, ra'd, şem, çerağ, sevgilinin güzelliği, yüzü ve yanağı gibi unsurlar da divanlarda anılan maddi ve manevi ılık kaynaklarıdır (Şeker, 2015, s. 117).

Işık, beyitlerde hayatımıza sağladığı kolaylık ve aydınlık sebebiyle olumlu bir tutumla ele alınmaktadır. Bu nedenle genellikle övgü, dua gibi konularda yazılan gazeller içerisinde kendine yer bulmaktadır. Pertev/ılık kelimesi divanda bir naat gazelde Hz. Muhammet için kullanılmıştır. Şair Hz. Peygamber'i överken onu ayın en parlak hâli olan dolunaya benzetmiştir. Dolunayın da edebiyatımızda Hz. Peygamber'i temsil ettiği bilinmektedir:

Ey şeh-i şevket-nümâ geldin safâ hoş-âmedî
Çün meh-i pertev-fezâ geldin safâ hoş-âmedî (Alıcı, 2010, s. 255)

Aşağıda örnek olarak verilen beyitte de varlığın ışığı yine Hz. Muhammet olarak düşünülmüştür:

Bu kevnin pertevi bâd-ı nesîm-i feyzin olmakdan
Bu lezzet dillere cam-ı musaffa kevserindendir (Alıcı, 2010, s. 179)

5.2. Bulut (Ebr-Sehâb)

Yeryüzündeki suların buharlaşarak gökyüzüne çıkmasıyla bulutlar meydana gelmektedir. Gökyüzüne çıkan su havanın soğukluk derecesine göre yağmur, çığ, dolu veya kar olarak tekrar yeryüzüne dönmektedir. Bu tür yağışlar tarlalarımızda yetişen besinlerimiz için önem teşkil etmektedir. Bu nedenle bulutlar, bolluk ve bereketin sembolü hâline gelmiştir. Bulutlar, suyun gökyüzünden yeryüzüne doğru dökülmesi ve ıslak olması gibi sebeplerden ötürü âşığın gamlı ve yaşlı gözleri için benzetilen olmuştur. Hâfız-ı Mar'âşî'nin gazellerinde bir beyitte ebr, bir beyitte sehab kavramının kullandığı görülmektedir.

Örnek olarak verilen beyit bulut-yagmur ilişkisi çerçevesinde kurulmuştur. Sevgilinin lütuf bulutuyla âşığın maksat baharını sulamadığı/tazelendirmedığı dolayısıyla gönül kuşunu taze gül fidanına kavuşturmadığını ifade eden beyit şöyledir:

Ebr-i lutfunla bahâr-ı maksudım ter kılmadın
Mürg-i gönlüm mahrem-i esrâr-ı gülder kılmadın (Alıcı, 2010, s. 210)

5.3. Gölge (Sâye-Zill)

Gölgenin oluşumunda asıl görev ışığa düşmektedir. Işık olmadan gölge de olmaz. Bu nedenle gölge, genellikle güneş ile birlikte anılır. Sevgilinin saç rengi dolayısıyla gölgeye benzetilir ve saçla ilişkili olarak beyitlerde kendine yer bulur. Saye, kelimesinin zaman zaman yarım anlamında kullanıldığı da görülür. Tasavvufi olarak ise yaratılan tüm varlıklar Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilir. Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'âşî'nin gazellerinde saye ile ilgili bir beyit bulunmaktadır.

Saye kelimesinin geçtiği beyitte alnına perçem düşen bir sevgili tasvir edilmektedir. Sevgilinin alnındaki kâkül bir talih kuşunun gölgesi olarak düşünülmüştür. O devlet kuşunun peri kadar güzel sevgilinin gönlünü elde etmek için gölge saldığı tahayyül edilmektedir:

Sanma kâkül turrasın bir tâ'ir-i devlet hemân
Sâye salmış ol perî-peyker nigâr ihrâzına (Alıcı, 2010, s. 236)

5.4. Karanlık-Zulmet

Karanlık manasına gelen zulmet kelimesi Hâfız'ın gazellerinde dört beyitte bulunmaktadır. Bu kelimenin kullanımına örnek olarak verdiğimiz beyitte âb-ı hayat ile sevgilinin dudaklarının Kevser suyu kıyaslanmaktadır. Bir efsaneye göre İskender ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış. Orada kendisine ileride bir deniz olduğu ve onu geçince üç ay süren karanlıklar ülkesinde ab-ı hayat olduğu söylenmiş. İskender, yanına veziri Hızır'ı da alarak denizi geçmiş ve karanlıklar ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış. İskender karanlıkları aydınlatan iki mücevhere (veya bayrağa) sahipmiş. Birini Hızır ve İlyas'a vermiş. Hangisi suyu bulursa yekdiğerini haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar. Hızır ve İlyas yorulunca bir pınarın başına oturup yanlarında getirdikleri balıkları pişirmek için çıkarmışlar. Hızır pınarda elini yıkadıktan sonra elinden bir damla su balığa damlamış. Balık o anda canlanıp suya karışmış. Hızır bu suyun ab-ı hayat olduğunu anlamış. Hızır ile İlyas bu sudan kana kana içmişler. İskender'e haber vermek için pınardan ayrılmışlar ama tekrar aynı pınarı bulamamışlar. Böylece Hızır ve İlyas ölümsüzlüğe ermişler (Pala, 2002, s. 2). Bu beyitte bir tarafta sevgilinin can bağışlayan

kırmızı dudaklarının Kevser'inin diğer tarafta ise Hızır'ın karanlıkta içtiği hayat suyunun bulunduğu ve âşığın bunların arasında kaldığı bir tablo çizilmektedir. Âb-ı hayatın karanlıklar ülkesinde bulunması dolayısıyla zulmet kelimesi kullanılmıştır.

Bir taraf zulmetde Hızırın içtiği âb-ı hayat
Kevser-i la'l-i leb-i cân-bahşın ey cân bir taraf

SONUÇ

Eski çağlardan itibaren insanlar içinde yaşadığı bu evrene, gökyüzüne, kozmik unsurlara ilgisiz kalmamıştır. İnsanların ilgisini çeken bu unsurlar hayatın her alanında kendine yer bulmuştur. Bu kavramlar edebiyatımızda da çokça kullanılmıştır. Gerçek ve mecaz anlamlarıyla kullanılan bu sözcükler eserlerimize ifade zenginliği katmıştır. Klasik Türk edebiyatında kozmik unsurlar daha çok felek kavramı etrafında şekillenmiştir. Felek, dönekliği sebebiyle yaşanan bütün olumsuz durumların kaynağı olarak görülmüştür ve çoğunlukla kötü bir şekilde anılmıştır. Güneş, ay ve yıldızlar da kozmik âlemin vazgeçilmez unsurları arasındadır. Güneş, ay, yıldızlar gibi kavramlar parlaklığı, yüksekliği, aydınlık olmaları gibi özelliklerinden ötürü eserlerde güzel anılmıştır. Genellikle divan şairinin biricik sevgilisinin güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilen bu kavramlar, eserlerde sıklıkla işlenmiştir.

Hamamcızâde Hâfız-ı Mar'âşî de kozmik unsurları çeşitli yönleriyle eserlerinde ele alan 19. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden biridir. Hâfız-ı Mar'âşî'nin gazelleri incelendiğinde kozmik unsurlarla ilgili birçok kelimeye yer verdiği görülmüştür. Bu kelimeler arasında bilhassa felek en sık ele alınan kavramdır. Öyle ki şairin felek redifli bir gazeli bile bulunmaktadır. Felek kavramı Hâfız'ın gazellerinde ayrıca asuman, sema, çarh, gerdun, feza, arş, eflak kelimeleriyle de zikredilmiştir. Gazellerde feleğin dışında en fazla zikredilen kozmik unsur ci-handır. Hâfız-ı Mâr'âşî'nin gazellerinde bir defa geçen ve en az zikredilen kozmik unsurlar ise sema, eflak, kevkeb, hilal, hurşid, müşteri, zühre, ebr, sehab ve sayedir. Bunlar dışında mihr, dehr, çarh, gerdun, feza, arş, asuman, afıtab, mah, encüm, burç, pertev, ziya, zulmet gibi çeşitli kozmik unsurlara da şairin gazellerinde rastlamak mümkündür. Şair, bu kavramları klasik Türk edebiyatının geleneklerine göre şekillendirerek eserinde işlemiştir. Çalışmanın sonucunda Hâfız-ı Mâr'âşî'nin astronomi ve astrolojiyi divan şiirinin kabuller dünyası çerçevesinde ele aldığı ve bunu başarıyla kullandığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alıcı, G. (2017). Hâfız-ı Mar'âşî ve Divanındaki Tahmisler. *International Journal of Language Academy*, 5(3), 35-47. <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3596>
- Alıcı, L. (2010). *Divan-ı Hâfız-ı Mar'âşî*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Alıcı, L. (2021). *Kahramanmaraşlı Divan Şairleri*. Kahramanmaraş: Özgü Yayınları.
- Aydın, O. (2020). Nedîm Dîvânı'nda Kozmik Unsurlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 27-39. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3937>
- Deniz, S. (1992). 16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (*Bâkî-Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev'î, Yahyâ Beg*) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Emeç, G. (2019). Uygur Türklerinde Gök ve Gök Cisimleri ile İlgili Efsanelerin İncelenmesi. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (13), 87-100.
- Işıkhân, D. (2014). Divân Şairlerinde İlm-i Tencîm Tesîri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(4), 110-114. <https://doi.org/10.18493/kmusekad.97718>
- Levend, A. S. (2021). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Onay, A. T. (2004). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&m Yayınları
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şeker, E. (2015). *15. Yüzyıl Divanlarında Kozmik Unsurlar*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ordu.
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. İstanbul: DBY Yayınları
- Yekbaş, H. (2009). Zâtî Dîvânı'nda Halk İnanışları. *International Periodical Forthe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(2), 1085-1125.
- Yılmaz, S. Köse, S. (2024). Klasik Türk Şiirinde Zühre. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 128-144. <http://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1417102>

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Yazarların Katkı Oranı

1. yazar %100 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür

Herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından destek alınmamıştır.

Etik Komisyon Onayı

Etik kurul onayı gerektiren bir çalışma yoktur.